

KS. EDWARD GÓRECKI

KANONICZNE INSTYTUCJE PRZEDAWNINIENIA A ŁAD WE WSPÓLNOCIE KOŚCIELNEJ

Ład społeczny niewątpliwie wyraża się w poszanowaniu i zagwarantowaniu praw przysługujących osobom, obronie w przypadkach ich kwestionowania i w przywróceniu, gdy zostały naruszone. Elementem troski o wspomniany ład i porządek jest także rozstrzyganie spornych kwestii. Nadmierne przedłużanie się sytuacji niejasnych co do praw i zobowiązań jest niewątpliwie czynnikiem jakoś utrudniającym życie w społeczeństwie. Stąd drogą wyczuwanej konieczności ukończenia sporu między przytaczającymi swe racje stronami, rozstrzygnięcia komu prawo przysługuje i na kim ciąży obowiązek, pojawiło się już w starożytności rozwiązanie, nazywane w prawie przedawnieniem. Spotykamy się z nim prawie we wszystkich współczesnych prawodawstwach.

W niniejszym artykule chcemy się zająć przedawnieniem w prawie kościelnym, omawiając kolejno jego pojęcie, najważniejszy składnik – dobrą wiarę, przedmiot i czas przedawnienia oraz jego znaczenie w systemie prawa kościelnego i w życiu społeczności kościelnej.

1. POJĘCIE PRZEDAWNINIENIA

Słowo „przedawnienie” będące w języku polskim odpowiednikiem łacińskiego „*praescriptio*” jest pojęciem nadrzędnym (przedawnienie w znaczeniu szerszym), które obejmuje w polskim słownictwie prawniczym dwie różne instytucje prawne. Najpierw chodzi o zasiedzenie (*praescriptio acquisitiva*), które powoduje nabycie podmiotowego prawa po upływie określonego czasu i spełnieniu innych wymogów prawnych. Drugim rodzajem przedawnienia jest przedawnienie roszczeń (*praescriptio extinctiva seu liberativa*), będące przedawnieniem w ścisłym znaczeniu: powoduje ono po upływie prawem stanowione-

go okresu czasu utratę prawa podmiotowego lub zwolnienie od ciążącego na kimś zobowiązania¹.

Zasiedzenie powoduje, że osobie, która stale wykonuje jakieś prawo lub rzeczywiście dysponuje jakąś rzeczą, chociaż nie posiada do tego prawnego tytułu, ten tytuł otrzymuje. Fakt wykonywania prawa lub władania rzeczą stwarza wrażenie legalności władania, które prawodawca zamienia w rzeczywisty tytuł prawny². Przedawnienie roszczeń sprawia, że nie wykonywane prawa i nie egzekwowane świadczenia po okresie stanowiącym w prawie wygasają i nie można ich po tym terminie dochodzić nawet na drodze sądowej. Trwające niekorzystanie z prawa i jego niewypełnianie, jego nieaktualizowanie powoduje bowiem, że staje się ono niepewne i wątpliwe. Instytucja przedawnienia z tego powodu uznaje je za wygasłe³.

Kanon 197 KPK mówi o obu rodzajach przedawnienia, określając skrótowo czym przedawnienie jest. Charakteryzuje je jako „sposób nabycia lub utraty prawa subiektywnego jak również uwolnienia się od obowiązków”

Dla pełniejszego określenia, czym przedawnienie jest, co w sobie zawiera, trzeba powiedzieć, że jego elementami składowymi są: nie kolidujący z kan.199 przedmiot, faktyczne posiadanie rzeczy czy korzystanie z praw komuś nie przysługujących lub niewypełnianie obowiązków nieprzerwanie przez okres czasu określony w ustawie; słuszny tytuł stanowiący podstawę roszczenia i możliwy do udowodnienia oraz dobra wiara czyli przekonanie o słuszności roszczenia, które pozwala przypuszczać, że tytuł roszczenia jest uzasadniony⁴. Wyżej wymienione elementy przytaczane przez kanonistów odpowiadają tym, którymi kierowano się w prawie rzymskim⁵. Niejako do określenia przedawnienia w prawie kanonicznym należy także jego związek z prawem cywilnym danego kraju. Już w pierwszym z trzech kanonów poświęconych instytucji przedawnienia prawodawca – po krótkim określeniu istoty przedawnienia stwierdza, że Kościół je przejmuje zgodnie z ustawodawstwem cywilnym danego kraju z zachowaniem ustanowionych przez siebie wyjątków (kan.197). Przejęcie jednak przez Kodeks Prawa Kanonicznego przepisów prawa cywilnego ma charakter pomocniczy i warunkowy, tzn. o ile nie sprzeciwiają się one prawu Bożemu i o ile kościelne przepisy nie zawierają własnych norm co do podmiotu, przedmiotu i czasu przedawnienia (kan. 199, 1269, 1270, 1492). Prawo kanoniczne obowiązuje w tej materii zawsze, bądź wyłącznie lub

¹ H. S o c h a, *Algemeine Norm*, Einf. Vor 197/1, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, wyd. K. Lüdicke, Essen 1984. Por. T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, Olsztyn 1985, s. 314.

² H. S o c h a, dz. cyt., kom. do kan. 197/4.

³ Tamże, kom. do kan. 197/5.

⁴ L. D e E c h e v e r r i a, kom. do kan. 197, w: *Código de Derecho Canonico. Edición bilingüe comentada*, Madrid 1993.

⁵ W prawie rzymskim wyrażono to w łac. wierszu: „res habilis, titulus, fides, possessio, tempus” J. K i n c i l – V. U r f u s, *Řimské právo*, Praha 1990, s. 224. Kanonistyka przejęła tę zasadę.

łącznie z prawem cywilnym. To pierwszeństwo formalne prawa kościelnego w dziedzinie przedawnienia jest zrozumiałe w życiu Kościoła. To bowiem Kościół przyznaje aktom przeprowadzonym według przepisów cywilnych skutki prawne kościelne. Niemniej trzeba przyznać, że ilość przepisów przejmowanych przez Kościół z prawa cywilnego np. w dziedzinie przedmiotu i czasu przedawnienia jest nieproporcjonalnie wysoka.

Granice stosowania przedawnienia w prawie kanonicznym, które także należą do jego określenia, stanowią dobra wiara, określone przez Kodeks przedmiot oraz czas przedawnienia.

Zakres możliwości korzystania z przepisów o przedawnieniu zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II jest szerszy niż w Kodeksie z 1917 r., gdyż mają one charakter norm ogólnych, mających zastosowanie w pozostałych księgach Kodeksu. Kanony o przedawnieniu w Kodeksie Pio-Benedyktyńskim (kan.1508-1512) dotyczyły tylko dziedziny doczesnych dóbr Kościoła, co wyraźnie stwierdzał kan.1508; z tej też racji zostały umieszczone w III księdze w dziale o doczesnych dobrach Kościoła.

2. WYMÓG DOBREJ WIARY

Niezbędnym warunkiem przedawnienia w Kościele jest dobra wiara. Mówi o niej wyraźnie kanon 198. Dotyczy ona obu rodzajów przedawnienia: zasiedzenia i przedawnienia roszczeń.

Dobra wiara jest „duszą” przedawnienia. Bez niej jakiegokolwiek zasiedzenie lub przedawnienie zwalniające od obowiązku nie może mieć miejsca, wskutek czego różni się od instytucji przedawnienia w prawie świeckim, które nieraz odstępuje od wymogu dobrej wiary. Kanoniści uważają dobrą wiarę za wymóg prawa naturalnego w instytucji przedawnienia⁶.

Tradycja kanonistyczna wymaga dobrej wiary w ujęciu moralno-teologicznym jako zgodnej z wewnętrznym przekonaniem oceny rzeczywistości zewnętrznej, stanowiącej podstawę przedawnienia. Takie może być np. uzasadnione przekonanie o słuszności osobistego faktycznego władania jakąś rzeczą lub korzystania z pewnego uprawnienia mimo braku kanonicznego tytułu albo szczere przekonanie o tym, że osoba nie jest do czegoś zobowiązana. Do kanonicznego przedawnienia nie wystarcza więc tzw. dobra wiara w ujęciu prawnym, przyjmowana w niektórych prawodawstwach cywilnych. Nie liczy się ona bowiem z wewnętrznym przekonaniem o słuszności roszczeń lub zasiedzenia a opiera się na uzasadnieniu legalistycznym⁷, dopuszczającym nawet przedawnienie w złej wierze. Wspomniana

⁶ H. S o c h a, dz. cyt., kom. do kan. 198/2.

⁷ P. V. P i n t o, kom. do kan. 198, w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, Rama 1985; por. także L. D e E c h e v e r r i a a, kom. do kan. 198, w: j.w.

dobra wiara winna być udowodniona, gdyż tego wymaga natura przedawnienia jako aktu publiczno-społecznego. Kan.198 wymaga, by dobrą wiarę posiadała osoba nie tylko na początku, jak to miało miejsce w prawie rzymskim, lecz przez cały bieg przedawnienia, wymagany przepisem. Przerwanie dobrej wiary np. wskutek upomnienia się o rzecz lub prawo osoby mającej do tego prawny tytuł lub przypomnienie komuś jego obowiązku powoduje przerwanie biegu przedawnienia i jego czas zaczyna się liczyć na nowo. Kanoniści reprezentują pogląd, że tylko świadomość niesprawiedliwości postępowania u osoby zainteresowanej przedawnieniem niszczy dobrą wiarę i wstrzymuje zasiedzenie, nie powoduje tego świadomość niedozwoloności⁸. Przy przedawnieniu obowiązków tylko ten może czuć się zwolniony od jakiegoś zobowiązania, kto przez cały okres przedawnienia był szczerze przekonany, że nie jest wiązany tym obowiązkiem⁹.

Także osoby prawne, które drogą przedawnienia mogą nabyć lub utracić prawa podmiotowe, przez cały okres biegu przedawnienia muszą posiadać i wykazać się dobrą wiarą ich prawnych przedstawicieli. Przerwaniem ciągu dobrej wiary jest brak takiego przekonania u jednego z przełożonych (w jednej kadencji); próba późniejszej sanacji tego braku przez jego następcę nie wywołuje prawnego skutku nieprzerwania dobrej wiary¹⁰.

Skargi karne – jak wynika z kan. 198 i kan. 1362 przedawniają się w Kościele niezależnie od dobrej wiary kompetentnej władzy lub sprawcy czynu¹¹.

Prawodawstwa cywilne dopuszczają przedawnienie w przypadku braku dobrej wiary, wymagając tylko dłuższego biegu przedawnienia. Tak czyni polski Kodeks Cywilny z 1964 r w art. 172 § 2, żądając do zasiedzenia nieruchomości w złej wierze czasokresu 30-letniego czyli o 10 lat dłuższego niż przy zasiedzeniu w dobrej wierze¹². Dla przedawnienia droga zasiedzenia ruchomości tenże Kodeks wymaga dobrej wiary (art. 174).

3. PRZEDMIOT PRZEDAWNINIENIA

Przedmiotem przedawnienia kościelnego zasadniczo mogą być wszystkie rzeczy, sprawy i prawa za wyjątkiem wyliczonych w kan.199. Zostały wyjęte z możliwości przedawnienia prawa i obowiązki, które albo mają oparcie w prawie Bo-

⁸ H. S o c h a, dz. cyt., kom. do kan. 198/6; H. H e i m r e l – H. P r e e, *Kirchenrecht*, Wien 1983, s. 145.

⁹ H. S o c h a, dz. cyt., kom. do kan. 198/7.

¹⁰ Tamże, kom. do kan. 198/9.

¹¹ Por. tamże, kom. do kan. 198/11; F. J. U r r u t i a, *De normis generalibus. Adnotationes in Codicem*, t. I, Roma 1983, s. 127.

¹² W: *Prawo cywilne. Kompendium* (zawiera najpełniejsze zestawienie aktów normatywnych dotyczących prawa cywilnego), Katowice 1998.

zym, albo posiadają szczególne znaczenie dla życia kościelnego, że ich losu nie można uzależniać od subiektywnego zachowania się poszczególnych osób, nawet mających dobrą wiarę¹³. Według kan.199 przedawnieniu nie podlega 7 dziedzin życia kościelnego, które zostaną kolejno omówione.

Na pierwszym miejscu kanon umieszcza prawa i obowiązki wynikające z prawa Bożego naturalnego lub pozytywnego. Do takich należą prawa dotyczące osób lub stanu osób a także sakramentalnie uzasadnione uprawnienia i obowiązki wiernych oraz elementy strukturalne władzy ustanowione przez Chrystusa¹⁴.

Drugim wyjątkiem są uprawnienia, które można nabyć tylko na mocy przywileju apostołskiegogo. Są one zarezerwowane Stolicy Apostolskiej albo z natury rzeczy albo z jej postanowienia. Takimi są np. współudział przy mianowaniu biskupów (kan.377 § 5) lub udzielone uprawnienia do dyspensowania. Nabyte w ten sposób uprawnienia mogą wygasnąć wskutek przedawnienia¹⁵.

W punkcie trzecim zostały zawarte prawa i obowiązki dotyczące bezpośrednio duchowego życia wiernych. Wspomniany bezpośredni związek z życiem duchowym a więc ze zbawieniem przesądza o niemożliwości przedawnienia wymienionych praw i obowiązków¹⁶.

W punkcie czwartym jako nie podlegające przedawnieniu zostały wymienione ustalone i niewątpliwe granice okręgów kościelnych. Chodzi o granice nie tylko Kościołów partykularnych, lecz także mniejszych jednostek, zwłaszcza parafii. Natomiast w przypadku wątpliwych granic może dojść do ich zmiany drogą przedawnienia lub dokładniejszego ustalenia¹⁷.

Piątą dziedziną wyłączoną z możliwości przedawnienia jest dziedzina stypendiów i zobowiązań mszalnych. Stypendia mszalne z natury swojej wymagają odprawienia Mszy św w zamian za ofiarę złożoną na utrzymanie przyjmującego. Obowiązek ten wynika z umownego charakteru przyjętych stypendiów. Zobowiązania mszalne o których mowa, wynikają z przyjętych stypendiów manualnych, uzgodnień fundacyjnych oraz piastowanego urzędu (np. proboszczowskiego). Od tych zobowiązań nie można się uwolnić. W przypadku np. stypendiów manualnych ich przedawnienie byłoby równoznaczne z brakiem gotowości do ich odprawienia lub odpowiedzialnego przekazania dalej¹⁸.

Nie może również ulec przedawnieniu powierzenie urzędu kościelnego, którego wykonywanie zgodnie z przepisami prawa wymaga święceń. Sformułowanie niniejszego szóstego punktu, będącego owocem korekty analogicznego punktu

¹³ H. S o c h a, dz. c., kom. do kan. 199/1.

¹⁴ Tamże, kom. do kan. 199/3.

¹⁵ Tamże, kom. do kan. 199/4.

¹⁶ Tamże, kom. do kan. 199/5.

¹⁷ Tamże, kom. do kan. 199/6.

¹⁸ Tamże, kom. do kan. 199/7.

kan.1509 Kodeksu z 1917 r., współbrzmi z kan. 150, dotyczącego powierzenia urzędu związanego z pełnym duszpasterstwem. Urzędy, które mogą być wykonywane tylko przez posiadających święcenia kapłańskie podają m.in. następujące kanony: 332 § 1, 376, 405, 413 § 1 i 2, 425 § 1 i 2, 478 § 1, 508, 509 § 2, 515 § 1, 516 § 1, 517 § 1, 521 § 1, 539, 546, 553 § 1, 556, 564, 588 § 2, 813, 1420 § 4. Urzędy, które nie wymagają święceń kapłańskich, mogą ulec zasiedzeniu, co może mieć zastosowanie np. w odniesieniu do katechety (kan.785), zarządcy dóbr (kan.1282)¹⁹.

Nie ulegają przedawnieniu prawo wizytacji i obowiązek posłuszeństwa rozumiane w taki sposób, by wierni mogli nie być wizytowani przez żadną władzę kościelną i nie podlegali już żadnej zwierzchności. Sformułowanie punktu siódmego wyklucza sytuacje podlegania wiernych tylko papieżowi i poddania się tylko jego wizytacji. Sprzeciwia się to bowiem konstytucyjnej zasadzie podporządkowania w Kościele partykularnym. Natomiast nie wyklucza pkt 7 zasiedzenia prawa wizytacji przez inną osobę niż osoba kompetentna a także utraty wskutek przedawnienia prawa wizytacji przez jednego z wielu kompetentnych²⁰.

Biorąc pod uwagę przedmiot z ograniczeniem przedawnienia spotykamy się kanonie 1269. Wynika ono z charakteru przedmiotu. Rzeczy święte będące własnością osób prywatnych fizycznych lub prawnych mogą nabyć mocą przedawnienia osoby prywatne. Jeżeli jednak przedmiot ten nie utracił poświęcenia lub błogosławieństwa nie może być używany do celów świeckich. Rzeczy święte, które należą do kościelnej osoby prawnej publicznej, może nabyć tylko inna kościelna osoba prawna publiczna.

4. CZAS I BIEG PRZEDAUNIENIA

A. Czas przedawnienia

Kanon 197 wyraża zasadę, że Kościół przejmuje przedawnienie zgodnie z ustawodawstwem cywilnym danego kraju z wyjątkiem własnych postanowień zawartych w Kodeksie. Długość czasu potrzebną do przedawnienia przejmuje więc także z przepisów cywilnych poza jednym wyjątkiem umieszczonym w kan. 1270. Według wspomnianego kanonu nieruchomości, kosztowne rzeczy ruchome, prawa i skargi tak osobowe jak i rzeczowe, należące do Stolicy Apostolskiej, ulegają przedawnieniu dopiero po upływie stu lat. Jeżeli natomiast należą one do innej kościelnej osoby prawnej publicznej, przedawniają się po 30 latach.

¹⁹ Tamże, kom. do kan. 199/8.

²⁰ Tamże, kom. do kan. 199/9; P. V. P i n t o, kom. do kan. 199, w: j.w.

B. Bieg przedawnienia

Bieg przedawnienia jest rozumiany jako prawem określony sposób upływu czasu potrzebnego do przedawnienia. W biegu przedawnienia polskie prawo cywilne rozróżnia: jego początkowy termin, zawieszenie i przerwanie.

Bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym zaczęto używanie rzeczy lub praw w sposób właściwy dla ich legalnego posiadacza lub nie zastosowano się do roszczenia albo zaniechano roszczenia²¹.

Bieg ulega zawieszeniu lub prawnie się nie rozpoczął w przypadkach wyliczonych w art. 121 Kodeksu Cywilnego.

Bieg przedawnienia przerywa się:

- gdy zabrakło dobrej wiary u podmiotu, który miał skorzystać z przedawnienia;
- przez każdą czynność przed sądem, powołanym do rozpoznawania spraw lub egzekwowania roszczeń, albo przed sądem polubownym podjęta bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia albo zaspokojenia roszczenia;
- przez uznanie roszczenia przez osobę zobowiązaną do jego spełnienia²².

5. ZNACZENIE INSTYTUCJI PRZEDAWNIEŃ

Znaczenie przedawnienia w ujęciu historycznym uwydatnia fakt jego istnienia w przeszłości. Istniała ona już w czasach Hammurabiego. W prawie rzymskim szczególne znaczenie miało prawo zasiedzenia własności lub służebności (*usucapio*). Kanonistyka klasyczna rozciągnęła przedawnienie na wszystkie możliwe do zasiedzenia rzeczy materialne i niematerialne.

Spojrzenie na przydatność i rolę instytucji przedawnienia od strony merytorycznej kieruje uwagę ku dobru wspólnemu. Jego ważnymi składnikami są ład w społeczeństwie i pewność w dziedzinie przysługujących praw i obowiązków. Stąd też gdy brak wspomnianej pewności i jasności odnośnie przedmiotowych praw nadmiernie się przedłuża władza społeczna, władza w Kościele jest zainteresowana rozstrzygnięciem sporu, uwzględniając z jednej strony roszczenie mającego tytuł do rzeczy czy prawa, z drugiej – racje osoby używającej – rzeczy lub prawa w dobrej wierze, chociaż formalnie do tego nie uprawnionej. Rozwiązanie drogą przedawnienia w praktyce nie powoduje wprowadzenia nowości, uwzględnia status quo. Daje natomiast potrzebną klarowność i pewność w dziedzinie uprawnień i obowiązków. Jest niezbędne w prawie kanonicznym jak w każdym systemie prawnym.

²¹ Kodeks cywilny, art. 120, w: *Prawo cywilne...*

²² Kodeks cywilny, art. 123 § 1, w: *Prawo cywilne...*

ZAKOŃCZENIE

Znajomość przepisów dotyczących przedawnienia kościelnego jest częścią wiedzy o złożoności życia w społeczności kościelnej. Pomaga niewątpliwie w wypracowaniu właściwego spojrzenia na rzeczywistość społeczną Kościoła, która służy pamięci przez Wcielone Słowo Boże Jego zbawczej misji w Kościele i świecie. Uczy zarazem, by nie obstawać przy niezyciowych schematach rozwiązań, przekreślających lub utrudniających dialogową otwartość na dziś i jutro.